

Biskopskorset 200 år

- Bengt O. T. Sjögren

Den 14 februari 1805 undertecknade Gustaf IV Adolf ett kungl. brev vari han bestämde att alla svenska biskopar — även de båda i Finland — skulle erhålla ett guldkors med kedja till tecken på sin värdighet. Detta bröst Kors (lat *crux pectorale*) hade då inte brukats efter reformationen. Kungen överlämnade personligen korset till ärkebiskopen, vars kors till åtskillnad från övriga är försett med en strålkranz eller gloria. Det framhålles också i det kungl. brevet att korset icke får bäras förrän biskopen är vigd till sitt ämbete, och att detta vid följande vigningar skulle ske med orden: "överantvarar dig härmed konungens fullmakt och därjämte biskopsämbetet samt fäster på ditt bröst en sinnebild av Jesus Kristus till en beständig påminnelse om att det är hans dyra försoningslära du skall förkunna och heligt vårda, och det gör jag i Guds Faderns, Sons och Den helige andes namn".

Slott den 14 Februari 1805.

Fjorton dagar efter sitt beslut hade kungen att utnämna inte mindre än tre nya biskopar, vilket skedde 1 mars 1805: Jakob Axel Lindblom till ny ärkebiskop, tidigare biskop i Linköping, Nils Hesselén, biskop i Lund, Carl Gustaf Nordin, biskop i Härnösand.

Biskopen i Karlstad Olof Bjurbäck, som utnämns redan 1803 19/7, var ännu inte vigd, men blev det den 10 mars 1805 i Slottskyrkan. Tack vare en dagboksanteckning av den nye ärkebiskopen Lindblom får vi veta att han blev kallad till kungen den 10 mars, då kungen iklädde honom det nya korset och överlämnade kors till de biskopar som tydligen assisterade vid Bjurbäcks vigning: Weidman i Skara, Tingstadius i Strängnäs, Mörner i Växjö, Wingård i Göteborg. Bjurbäck var alltså den förste som fick korset vid vigningsakten, i Slottskyrkan i kungens och hovets närvaro. Efter Lindblom var biskopstjänsten i Linköping vakant till hösten 1805; visbybiskopen Johan Möller avled i december samma år.

THURE WEIDMAN (1744-1828)
Olja på duk av Carl Fredrik von Breda. (1759-1818). Format 74 x 62 cm.

Då Carl-Fredrik von Bredas redan 1800, sannolikt vid Norrköpings riksdag målade porträtt av Thure Weidman, bär denne både korset och kommendörstecknet av Nordstjärneorden, som han tilldelats just vid kröningsriksdagen 1800. Dessa dekorationer måste alltså vara tillmålade efteråt, vilket kan förekomma. Under tvåhundra år har Skara stifts biskopskors burits av tolv biskopar innan det vid vigningen i Uppsala domkyrka hösten 2004 hängdes om Erik Aurelius hals. Först 1935 fick stiftet sin förste emeritusbiskop i Hjalmar Danell. Han hade dock redan 1921 anskaffat ett "reservkors" inför sin resa till Indien, där han biskopsvigde Ernst Heuman i Tranquebar, då han inte ville riskera originalkorset. Gustaf Ljunggren, som i kyrkomötet talat för bevarad pensionsgräns vid 75 år för biskopar, avled 61-årig i Skara biskopsgård 1950. Alla hans efterträdare har hittills nått den nya pensionsåldern och beklätts med emeritikors. Fram till Karl-Gunnar Grapes död 2005 7/1 hade stiftet under hösten 2004 samtidigt tre emeritusbiskopar. Barn har alltid fascinerats av guldkorset. Berit Spång har t.ex. skrivit en novell med titeln "Den Lule och guldkorset" (Slottet på rullgardinen, 1934). Brita Johansson, prästfru i Skövde, skrev 1948 en dikt om Gustaf Ljunggren, varur följande kan citeras: "Varifrån har han fått sitt kors, säg mor?

Utav kungen eller Gud?

Är det tungt att bära? Men han är ju stor.

Han är nog glad å sin skrud".

Vänga kyrka 100 år

- Lena Maria Olsson

"Jag kommer fortfarande ihåg den dagen, som vore det igår", berättade hon. "Det var länge sedan nu. Då min pappa kom, och så sa han: 'Ta på dig något fint. Vi skall ut och åka. Det är en stor dag idag!'"

Ja, en stor dag var det i sanning. Sedan den dagen hade många dagar, och år gått, och nu stod vi inför hennes hundraårsdag.

Men det var en annan dag, som låg henne varmt om hjärtat, och som hon så gärna ville berätta om, för mig. Nämligen den där augustidagen då hon klädde sig fin, och hennes pappa, som var kyrkvärd, tog henne med sig på en åktur.

"Vi åkte till Vänga nya kyrka", sade hon, "och där var de allesammans." Och så namngav hon dem, dessa bygdens män, där de nu stod, vid den nybyggda kyrkan i röd granit, där den ligger alldeles vid Vänga damm. Och bredvid dem stod en 8-årig flicka i sin allra finaste klänning.

"De tog fram en låda," fortsatte hon, "i någon slags metall. Och i den lade de lite pengar, och en tidning, och fotografier på dem, som var samlade där, de som hade hjälpt till med kyrkbygget. Och när de var färdiga murade de in lådan i tornet."

Hundra år av minnen.

Hundra år av kyrkobesök.

Hundra år, av lovsång och bön och nattvardstillfällen.

Och här står hon, ännu, den lilla kyrkan iklädd den röda graniten, som flitiga sockenmän bröt och släpade och byggde henne av.

Vänga kyrka, nära Vänga damm, i Vedens härad, Ås kontrakt, numera till-

hörig Fristad-Gingri pastorat, tidigare Bredared.

Och hon är, vågar jag lova, lika omhulad och älskad av sina sockenbor idag, som den dag för snart hundra år sedan då stolta sockenmän, och kyrkvärdar, samlades, tillsammans med en liten flicka, för att glädjas åt det verk, de hade åstadkommit.

I Borås tidning kunde man lördagen den 3 november 1906 läsa :

"För Vänga församling var det den 28 oktober 1906 en stor högtidsdag, en när det nybyggda tempel då invigs för kyrkliga ändamål. I anledning av förhinder för biskop Danell förrättades invigningen av kontraktsprosten Sundler i Fristad, assisterad av kyrkoherde Lundberg och Junggren i Od, samt regementspastor Mellén i Rångedala och komminister Brandorf i Bredared. Den enkla men högtidliga akten, begynte med avsjungning av Svenska ps: 500 första versen, varefter pastorn Sundler höll själva invigningstalet, med anslutning till Ps 100: "Höjen jubel till Herren" etc. Sjöngs så av församlingen stående Sv: ps: 320, vers 7: "Nu fader åt din vård, vi detta tempel lämna" o.s.v. därmed var invigningsakten slut och kyrkan helgad för sitt ändamål. Omedelbart därefter hölls gudstjänst i vanlig ordning, varvid altartjänsten förrättades av kyrkoherdarna Helén och Lundberg. Nästa sommar hitvändtas biskopen för invigande av den nya kyrkogården."

Och så avslutas brevet till Borås tidning med följande notis:

"Det nya templet ter sig rätt trevligt, dock hade varit önskligt att det kommit att stå på högre plats med bättre utsikt."

Bakgrundshistorien, till denna, den nu hundraårsjubilerande, "nya" kyrkan i Vänga är följande, i korta drag:

Man vet att den första, eller rättare sagt: de första två kyrkorna i Vänga var stavkyrkor. (se vidare i Emil Ekhooffs verk om stavkyrkor)

I början av 1600-talet uppfördes på samma plats där stavkyrkorna legat, en stenkyrka. Denna kyrka var på 1800-talet i så dåligt skick att man under en längre tid bad Kungl. Maj:t att få uppföra en ny kyrka i Vänga.

Det fanns långt gångna planer att Vänga församlingens nya kyrka, skulle bli en gemensam kyrka för Vänga och grannförsamlingen Tämta.

Plats hade redan utsetts, mitt emellan de två församlingarna, dock menade man att det var för långt för församlingborna att åka, då de boende i socknarnas ytterkanter skulle få orimligt lång väg till kyrkan.

Tämta församling uppförde sin nya kyrka redan 1865, där den nu ligger mitt i Tämta socken, men Vänga alltså fick vänta till det nya seklets början.

Så kom det sig att stenkyrkan, revs år 1905.

Vid rivningen fann man rester av de gamla stavkyrkorna, och kunde rekonstruera åtminstone den enas utseende. Materialet från stavkyrkan hade använts till bl a golvplank i den nyare stenkyrkan.

Vid åldersbestämning av materialet, sk dendrokronologisk undersökning, har man kommit fram till att träet fällt så tidigt som på 800-talet.

Stavkyrkans byggnadsår åldersbestämdes till mellan åren 1063-1066.

Därmed slogs det fast att Vänga har haft den äldsta daterade träkyrkan i Västergötland.

I mitten av 1200-talet utvidgades stavkyrkan, så att dess långhus nu mätte 9,4 x 6,6 meter, med en höjd av 4,1 m, och det kvadratiske koret 4,3 x 4,3 m.

Det allra mesta av trävirket, unikt och

rikt utsirat, fördes till Nordiska Museet för att bevaras bland deras samlingar. Men tyvärr förstördes det vid branden på Galärvarvet på 1920-talet.

Ett fåtal plankor finns ännu i museets samlingar, tillsammans med några rester bevarade i Vänga och vid Borås museum.

Vid Borås Museum förvaras också en Madonnaskulptur, tillsammans med några ytterligare föremål från stavkyrkan. (se vidare Roland Rahns bok Medeltida Mariaskulpturer i Skara stift, Sällskapet skriftserie nr 9)

Under 1600-talet uppfördes så alltså stenkyrkan, föregångaren till vår nya kyrka. Under denna kyrkas tid samlades också alla de inventarier vi nu vant oss vid: predikstol, altartavla, kyrkklockor. Stenkyrkan mätte 19x11 meter, och hade en fristående klockstapel, placerad nordväst om kyrkan. Idag markerar en minnessten på kyrkogården, platsen för denna kyrka.

Så under åren 1904-1906 uppfördes alltså Vänga nya kyrka.

Arbetet gick snabbt, tack vare församlingsbornas många dagsverken. Endast ett år och tio månader förflöt mellan det att byggnadskontraktet skrevs under och till dess att avsyning av den nybyggda kyrkan skedde: den 28/10 1904 under-tecknades kontraktet, i november samma år lades grunden, 1905 byggdes den och 1906 uppfördes tornet, och kyrkan fullbordades. Den nya kyrkan avsynades 28/8 1906, och gudstjänst friades där för första gången 9/9 1906. Och invigdes, som sagt, 28/10 1906.

Sedan dess har Vänga nya kyrka restaurerats två gånger: 1956, och 2004.

Tack vare församlingsbornas insatser, med att hugga och forsla rödgranit från den egna socknen, stannade kostnaderna för kyrkbygget på endast ca 30.000 kronor.

Ovanför kyrkans dörr står än idag att läsa årtalet 1905, det år, som man med rätta kan säga är det år, då kyrkan uppfördes.

Och vår bön idag och för de hundra år som ligger framför oss, blir med psalmens ord:

Sänd av himlens sol en strimma,

Herre, över mödans dag.

Skänk åt varje dagsverkstimma kraften av ditt välbehag.

Fyll vårt hjärta med den tro,

varur trogen tjänst kan gro. (Sv Ps 291:1)

Till Karl-Gunnar Grapes minne

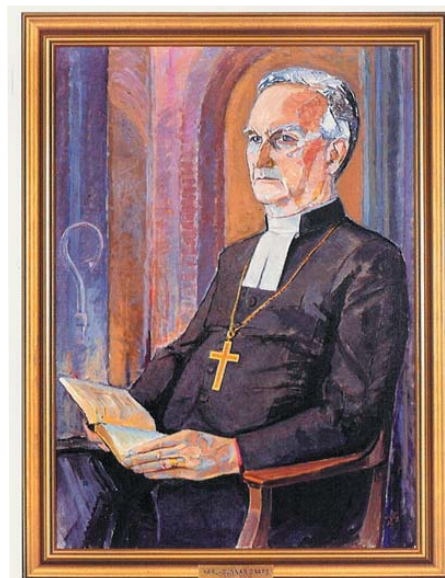
Förre biskopen i Skara stift Karl-Gunnar Grape avled den 7 januari i år.

Han var född i Umeå 1922, prästvigd för Luleå stift 1948 och blev 1960 kyrkoherde i Umeå stadsförsamling. Karl-Gunnar Grape har berättat att förre Luleåbiskopen Ivar Hylander, som då bodde som emeritus i Umeå, uppmanade honom att söka domprosttjänsten i Skara, när den blev ledig. Ivar Hylander hade sina rötter i Skara stift och förstod att Karl-Gunnar Grape skulle passa väl in i stiftsstadens och stiftets profil. Därtill kom att maken, Gunvor, var uppväxt i Habo.

När Karl-Gunnar Grape kom som domprost till Skara 1976 hade han stor erfarenhet från många olika sammanhang. Hans administrativa kunnande kom väl till pass i Skara. Som domprost var han vice preses i domkapitlet. Han var också ledamot i Skara stiftsting och en period vice ordförande i pastoratsförbundet på riksplanel. I kyrkomötet företrädde Karl-Gunnar Grape först Luleå och sedan Skara stift.

1971 utnämndes Karl-Gunnar Grape till e o hovpredikant, ett uppdrag som gladdde honom mycket. Han var också mycket musikalisk och spelade gärna fiol. Det var därför naturligt att han valdes till ordförande i Västergötlands kyrkoförbund.

När Karl-Gunnar Grape 1985 utnämndes till biskop i Skara stift var han redan väl insatt i stiftets förhållanden. Hans episkopat inföll under den tid då Svenska kyrkan skulle anpassas till nya förhållanden. Karl-Gunnar Grape tog ett stort ansvar för stiftet skulle fungera väl i den nya kyrkoorganisationen. Han medverkade också till att det nya stiftskansliet fick en stabil ekonomisk bas genom att byggnaden blev prästlönefastighet, där pastoraten kunde satsa medel och därmed bli delägare. Karl-Gunnar Grape blev emeritus 1989 och bosatte sig då i Lidköping.

KARL-GUNNAR GRAPE (1922-)
Olja på duk 1988-89 av Rune Ekre (1924-). Format 81 x 58 cm.

Biskop Grape hade ett starkt engagemang för präster och övriga medarbetare i stiftet. Många kan vittna om hans personliga omsorg. Som valspråk hade han valt Luk. 17:5 "Adauge nobis fide- - Herre föröka vår tro". Han avslutar sitt herdabrev till Skara stift med dessa ord: "Detta är en bön som jag ständigt behöver bedja och jag vill uppmana er att tillsammans med mig i församlingarna i Skara stift bedja den bönen av hjärtat och uthålligt: Herre föröka vår tro." Biskop Grape hade också ett stort historiskt intresse och Skara stiftshistoriska sällskap låg honom varmt om hjärtat.

Nils Hjertén

Ny litteratur

Böcker:

Arkiv. Fakultet. Kyrka. Festskrift till Ingmar Brohed. Red.: Anders Jarlert. 2004. 463 sid. (Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis. 48.)

Bordenius, Magnus: Klostret i Vreta i Östergötland. Akademisk avhandling; preses Fabian Törner. Uppsala 1724. Övers. från latinet Kerstin Bergman. 2003. 48 sid.

Carlsson, Matts: Locketorps kyrka och församling genom århundraden. 2004. 188 sid.

Claesson, Urban: Folkhemmets kyrka. Harald Hallén och folkkyrkans genombrott. Diss. Uppsala. 2004.

Hagberg, Markus: Järpås. Ett pastorat och dess präster under 600 år. 2004. 95 sid. (Skara stiftshistoriska sällskaps skrifterie. 18.)

Ljungström, Claës Johan: Minnesmärken i Södra Ving 1853. Manuskript i Västergötlands museum, Skara. Med inledning och kommentarer av Benny Jacobsson utg. av Föreningen för Västgötalitteratur 2004. [20 sid.]

Wigers, Kjell: Möten med kända och okända på Göteborgs kyrkogårdar. Foto: Tommy Wiberg. 2004. 121 sid.

Västgötakyrkor. 400 år av restaurering. Red.: Fredric Bedoire & Anders Friberg. 2004. 323 sid. (Konsthögskolans arkitekturskola – Restaureringskonst.)

Behandlar: Skara domkyrka, S:ta Helena i Skövde, Varnhems klosterkyrka, Husaby, Gösslunda, Hömb, Götene, Skälvum, Suntaks gamla kyrka och Töreboda.

Artiklar:

Beerståhl, Nils Fredrik: Hömb kyrka. I: Dimbobyggen 2004, sid. 38–43.

Olga & Ingegerd, vikingafurstinnor i öst. I: Historiska nyheter. Specialnummer. 2004–2005.

Räf, Pelle: Cahman-orgelns i Mariestads domkyrka ryggspositiv till Fivlered 1864?

I: Orgelforum. Årg 26(2004):4, sid. 181–183.

Räf, Per-Ola: Några ortnamn med organistanknytning i Skara stift. I: Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift. 2004, sid 51–59.

Trotzig, Gustaf: Trons försvarare i Birka. I: Fornvännen 2004:3, sid. 197–207.

Weikert, Monica: Gudsfruktan eller avguderi? Prästerskapets syn på offerkyrkoseden i 1700-talets Västergötland. I: Västgötalitteratur 2004, sid. 27–45.

Westerdahl, Christer: Om namnet och företeelsen Husaby. I: Västgötalitteratur 2004, sid. 7–26.

Kyrkohistorisk årsskrift (KÅ) 2004 innehåller som vanligt ett stort antal vetenskapliga artiklar och recensioner bl a en bokkrönika kring Birgitta och hennes av Alf Härdelin

Medlemsinformation

Kallelse till årsmöte i Skara den 4 april

2005 kl. 13.00 med inledande andakt som leds av *biskop Erik Aurelius* i Skara domkyrka, därefter förhandlingar, servering och föredrag av *komminister Markus Hagberg* i Kyrkans Hus (Mariasalen). Välkomna!

Höstens utflykt kommer troligtvis att gå till Vänga med anledning av 100 års jubileet.

Årsavgiften är fortfarande 50 kr (ständigt medlemskap 500 kr) Girokort bifogas till dem som inte tidigare gjort årets inbetalning.

Sällskapets postgiro: 484 18 42-0

Adressändringar och medlemsärenden

meddelas till kassaförv. Margareta Jansson, Skaraborgsgatan 29 B, 532 30 SKARA, tel 0511-13746
epost: margareta_jansson@bredband.net

Styrelsen

Skara Stiftshistoriska Sällskap

SKARA STIFTSHISTORISKA SÄLLSKAP

ISSN 1103-3959

Hemsida: www.skarastiftshistoriska.nu
Ordf. Johnny Hagberg (ansv. utgivare)
Adr.: Järpås prästgård, 531 94 Järpås
0510-910 16 (Fax och Bost.), 070-550 00 98 (Arb.)

epost: jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se
Redaktion för medlemsbladet:

Vice ordf. Ingemar Ekström

epost: ingemar@skarastiftshistoriska.nu
Skr. Bengt O.T. Sjögren och Arne Sträng